

РОЛЬ НОТАРІАТУ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ (XVIII–XIX СТОЛІТТЯ)

THE ROLE OF THE NOTARY IN CIVIL JUDICIARY (XVIII–XIX CENTURY)

Добкіна К.Р., к.ю.н., доцент,
декан юридичного факультету*Державний університет інфраструктури та технологій*

Наукова стаття присвячена дослідженню особливостей правового становища та компетенції нотаріату в цивільному судочинстві у XVIII – XIX століттях. Визначено, що цивільне судочинство в широкому його розумінні не обмежується лише стадією судового розгляду справи, оскільки передбачає й інші процесуальні стадії, наприклад стадію досудового врегулювання спору. Досліджуючи особливості цивільного судочинства в окреслений період, слід виділити особливий орган, який був правомочний вирішувати цивільні спори на досудовій стадії – нотаріат.

З урахуванням комплексного аналізу авторкою визначено, що нотаріальна діяльність здійснювалася в чітко-визначених правових рамках. Законодавство передбачало певний набір нотаріальних дій, які досить повно та чітко врегулювали потреби цивільного обороту. Процедури здійснення нотаріальних дій були також досить докладного регламентовані, при цьому основний обсяг роботи виконували нотаріуси, але в окремих випадках його діяльність могла стати предметом цивільно-правового позову.

Доведено, що нотаріальна діяльність відіграла надзвичайно важливу роль в процесі здійснення цивільного судочинства. Перш за все, саме нотаріуси забезпечували судову систему безперечними судовими доказами по цивільних справах. Крім того, правильно виконуючи свої обов'язки, нотаріуси сприяли зменшенню числа цивільних справ, які вимагали судового розгляду. У разі вчинення нотаріусом посадових помилок його діяльність сама могла стати предметом цивільно-правового позову.

Важливе значення мало те, що нотаріальні дії, відповідно до законодавства, здійснювалися тільки спеціально уповноваженими на те суб'єктами – нотаріусами, старшими нотаріусами й деякими іншими уповноваженими на те особами: суддями, поліцейськими чинами, консульськими працівниками. При цьому кожен із вищезгаданих суб'єктів мав свою чітко визначену правовими нормами компетенцію в нотаріальній сфері. Вчинення нотаріальних дій іншими особами, крім уповноважених законом, заборонялося, скріплені ними акт не мав належної юридичної сили.

Ключові слова: цивільне судочинство, учасники цивільного судочинства, органи державної влади, органи прокуратури, Російська імперія, нотаріат.

The scientific article is devoted to the study of the peculiarities of the legal status and competence of the notary in civil proceedings in the XVIII – XIX centuries. It is determined that civil litigation in its broadest sense is not limited to the stage of judicial review of the case, as it also provides for other procedural stages, such as the stage of pre-trial settlement of the dispute. Investigating the peculiarities of civil proceedings in the period specified, it is necessary to identify a special body that was competent to resolve civil disputes at the pre-trial stage – a notary.

Taking into account the complex analysis, the author determined that notarial activity was carried out within clearly defined legal frameworks. The legislation provided for a certain set of notarial acts, which sufficiently and clearly regulated the needs of the civil turnover. Procedures for the implementation of these notarial acts were also sufficiently detailed, with the bulk of the work performed by the notary, but in some cases, his activities required confirmation by the senior notary.

It is proved that notarial activity played an extremely important role in the process of civil proceedings. First of all, it was the notaries who provided the judicial system with indisputable judicial evidence in civil cases. In addition, in the proper performance of their duties, notaries have helped to reduce the number of civil cases that required litigation. Finally, in the event of notary misconduct, his activities could themselves be the subject of a civil action.

It was important that notarial acts, according to the legislation, were carried out only by specially authorized subjects, notaries, senior notaries and some other authorized persons: judges, police officers, consular officers. At the same time, each of the aforementioned subjects had its own clearly defined competence in the notarial sphere. Notarial acts other than those authorized by law were prohibited, and the act enshrined in them could not have valid legal force.

Key words: civil judiciary, participants in civil proceedings, public authorities, prosecutors, Russian Empire, notary public.

Постановка проблеми. Комплекс державно-правових реформ здійснюваних в Україні, в тому числі в судовій системі, переслідує такі цілі: зміцнення ролі судової влади в системі поділу влади, підвищення ефективності роботи судової системи, підвищення статусу суддів і зміцнення суддівського корпусу, забезпечення права громадян на судовий захист, удосконалення процесуального законодавства. Перетворення здійснюються на основі норм і принципів чинної Конституції, яка закріпила принцип поділу влади, змінила статус суду, перетворивши його в самостійний орган судової влади, наділений широкими повноваженнями.

В сучасних умовах суд покликаний відігравати головну роль у справі захисту конституційних прав і свобод людини громадянина. Не всі завдання судової реформи вдається вирішити в повній мірі. На шляху перетворень зустрічаються об'єктивні проблеми і суб'єктивні труднощі, частина з яких визначається особливостями розвитку вітчизняної державності і правового менталітету громадян.

Осмилення та проведення комплексного, науково-методологічного аналізу різних етапів державотворення дозволить виділити ті закономірності, які є необхідними на шляху впровадження реформ. Особливим аспектом в процесі функціонування судової влади є здійснення

цивільного судочинства, водночас на різних етапах історичного розвитку державотворення існували органи, які прямо не здійснювали правосуддя, але опосередковано здійснювали вплив на цивільне судочинство, зокрема йдеться про нотаріат.

Стан дослідження. Розвиток нотаріату в різні історичні періоди досліджувався багатьма відомими правниками, зокрема це праці: В. Баранкової, М. Мерлотті, Л. Радзівської, С. Фурси, В. Черниша, Л. Луць, П. Рабінювича тощо. Водночас, роль нотаріату в аспекті участі у цивільному судочинстві у XVIII – XIX ст. вченими не досліджувалась. Внаслідок чого, метою статті є дослідження особливостей правового становища та компетенції нотаріату в цивільному судочинстві у XVIII – XIX ст.

Виклад основного матеріалу. Цивільне судочинство в широкому його розумінні не обмежується лише стадією судового розгляду справи, оскільки передбачає й інші процесуальні стадії, наприклад стадію досудового врегулювання спору. Досліджуючи особливості цивільного судочинства в окреслений період, слід виділити особливий орган, який був правомочний вирішувати цивільні спори на досудовій стадії – нотаріат.

Нотаріально засвідчені документи беззаперечно є належними та допустимими доказами у будь-якій цивільній

справі, а їх правильне оформлення здатне запобігти значній кількості спорів. Внаслідок цього нотаріат можна розглядати як частину цивільно-процесуальної системи, спрямованої на захист прав та законних інтересів громадян, юридичних осіб. Як зазначає Г.Г. Черемних, на початкових етапах свого розвитку нотаріат був настільки сильно пов'язаний із судовою системою, що, як правило, нотаріуси склалися при судах [1, с. 73].

29 вересня 1862 р. були затверджені основні положення перетворення судової частини і покладено на 2-е відділення Власної Його Імператорської Величності Канцелярії завдання скласти проект Положення про діяльність нотаріальної частини, а 14 квітня 1866 р. імператор Олександр II затвердив Тимчасове положення про нотаріальну частину. Нотаріуси створювалися в столицях, губернських і повітових містах, а в разі потреби – і в повітах, але Положення було введено не на всій території, і не скрізь були засновані посади нотаріусів, тому нотаріальною діяльністю, певною мірою, як і раніше займалися мирові судді, повітові суди, поліція.

При виконанні нотаріальних дій могли виготовлятися або засвідчуватися нотаріальні акти: різні договори, довіреності, заповіти та інші, що забезпечують захист законних прав та інтересів громадян. Коло дій нотаріусів було визначено досить чітко: вчинення актів, видача виписок із актових книг і копій актів, засвідчення явки актів, різного роду протестів тощо, прийняття на зберігання від приватних осіб документів. Нотаріуси мали право здійснювати будь-які акти, крім актів стану, службових і межових.

Всі нотаріальні акти та засвідчення нотаріуси повинні були здійснювати в своїй нотаріальній конторі, нотаріуси зобов'язані були щодня перебувати в своїх конторах не менше шести годин, однак як виняток нотаріусу дозволялося здійснювати акти від імені осіб, які не мають змоги через хворобу або з інших поважних причин з'явитися в контору і на дому поза годин, визначених для невідлучного перебування в конторі. У тих випадках, коли нотаріус захворів або пішов у відпустку, його тимчасово підміняла інша особа, про що обов'язково потрібно було повідомити старшого нотаріуса.

Відповідно до Положення про нотаріальну частину, при здійсненні кожної нотаріальної дії повинні були неодмінно бути присутніми два свідки, а при складанні купчих на нерухоме майно їх було потрібно обов'язково три. Закон встановлював, що свідками могли бути тільки грамотні повнолітні особи, відомі нотаріусу особисто або по достовірному про них засвідченню. Не могли виступати в якості свідків сліпі, глухі, крім того не допускалися в якості свідків особи, на користь яких в самому акті робилися якісь розпорядження, чи ті, які мають родинні зв'язки зі сторонами або самим нотаріусом.

Метою законодавця при встановленні обов'язковості інституту свідків була наступною: з одного боку, свідки повинні були захищати інтереси нотаріусів від можливих несправедливих скарг на них, з іншого боку, вони могли гарантувати відповідність змісту нотаріального акту дійсним намірам його сторін.

Точне виконання нотаріусами вимог щодо обов'язковості присутності свідків при здійсненні кожного нотаріальної дії, стало важливою проблемою нотаріальної діяльності. Обов'язковість свідків у поєднанні з проблемами їх швидкого пошуку в разі потреби призвело до того, що нотаріуси легко знайшли вихід із положення. Як зазначили сучасники, майже при кожній нотаріальній конторі склалися постійні свідки, які за відому винагороду підписувалися під яким завгодно нотаріальним актом, зовсім не знаючи навіть його учасників. Такий стан справ суперечив істинному змісту закону і тієї основної мети, заради якої він був введений відповідно до Положення про нотаріальну частину. «Наші нотаріуси, – писав про цю норму закону П. Підгорецький, – повсюдно створили порожню,

нічого і нікого не гарантовану формальність, завівши при своїх конторах постійних свідків [2, с. 189]. Це підтверджували й інші автори: «особистість невідомих нотаріусу осіб засвідчується одними і тими ж свідками, які знаходяться при кожній нотаріальній конторі і вилучають із цього гроші на прожиття» [3, с. 222].

Прикладом зловживання в цьому питанні може слугувати «справа нотаріуса Шопена», яка отримала розголос після опублікування рішення суду в журналі «Вісник права та нотаріату». Як зазначив суд, при конторі полтавського нотаріуса Шопена існували спеціальні свідки, які засвідчували осіб, які зверталися із вимогою вчинити нотаріальні дії, а також підтверджували їх дієздатність до вчинення юридично-значимих дій, окрім того, нотаріус стягував з них по двадцять копійок на кожного свідка за участь у нотаріальній дії.

Нотаріус Шопен не заперечував, що при вчиненні нотаріальних дій по відношенню невідомих йому осіб, їх особистість і дієздатність посвідчував часто одними і тим ж свідками, що практикувалося й іншими нотаріусами. Суд визнав Шопена винним у тому, що той, будучи нотаріусом, з необачності здійснив нотаріальну дію у вигляді виготовлення довіреності від імені Василя Чечі, який в подальшому виявився Овруцьким, позбавленим дієздатності, обмежившись при встановленні його особи лише свідками, які працювали при його нотаріальній конторі. Внаслідок такої недбалості нотаріуса, Овруцький отримав із банку на підставі даної довіреності грошові кошти, які належали Василю Чечі. В резолютивній частині судового рішення було визначено позбавити нотаріуса Шопена посади нотаріуса і заборонити займати зазначену посаду [4, с. 1539].

Цей випадок із судової практики наочно демонструє, які можливості надавало діюче нотаріальне законодавство для зловживань. Для встановлення особи клієнта був потрібний більш досконалий правовий механізм. Перед скоєнням будь-якого нотаріального документа нотаріус повинен був упевнитися в особистості, яка звернулася до нього, з'ясувати їх волю і правоздатність до скоєння акту.

Недбалість нотаріуса у виконанні таких процедур також могла спричинити за собою негативні наслідки. Як приклад можна навести справу нотаріуса Віктора Ліхарева, який був відданий під суд за необачні і недбалі дії по службі. «У 1866 р. місцева жителька зробила у нього духовний заповіт на ім'я свого сина, зобов'язавши останнього сплатити близько 1 000 рублів різним особам. Роки чотири тому, роздумавши щодо виплати легатів, вона знову повернулася до нотаріуса з проханням здійснити акт про знищення її заповіту. Будучи, за словами нотаріуса, чимось зайнятим, він доручив цю справу своєму писареві, потім приклав печатку і підписав акт. Ця історія мала продовження. Коли ж з'ясувалося, що нотаріус вчинив акт від імені особи, яка не мала правоздатності (до звернення до нотаріуса, остання стала монахиною і внаслідок прийняття канонічного сану втратила правоздатність), Віктора Ліхарева отримав покарання у вигляді заборони займатися нотаріальною діяльністю [5, с. 17].

Якщо ж проаналізувати Положення про нотаріальну частину, нотаріус при вчиненні будь-якої нотаріальної дії, був зобов'язаний здійснити наступні дії: для з'ясування всіх подробиць передбачуваного до скоєння акту розпитати осіб, які з'явилися до нього в присутності свідків про зміст та умови цього акту; встановити зміст і значення нотаріального акту для обох сторін; викласти задуману сторонами угоду з їх слів в формі проекту акту; прочитати проект акту сторонам; переконатися, що зміст нотаріального акту сторонам зрозуміло і вони згодні на виклад в запропонованому вигляді; зажадати від сторін сплатити винагороду за такою, а також збір у дохід міст (спеціальний державний податок для посилення засобів боротьби з пожежами); внести проект до актової книги; знову, але вже

при свідках, прочитати занесений до актової книги проект акту сторонам; підписати внесений до актової книги проект акту і запропонувати підписати його одночасно сторонам і свідкам; видати виписку з актової книги. На цьому процедура складання нотаріального акту закінчувалася.

Нотаріальний акт вважався вчиненим з моменту його підписання в актової книзі нотаріусом, сторонами і свідками. За Положенням допускалася і можливість прочитання акту самими сторонами, а також прочитання акту нотаріусом сторонам за відсутності свідків, якщо сторони бажали зберегти конфіденційність щодо змісту акту, але тоді при підписанні акту сторони повинні були оголосити свідкам, що він їм прочитаний, про що свідки засвідчували своїми підписами. Справжнім нотаріальним актом вважався запис в актової книзі. Після закінчення одного року з дня вчинення останнього запису в книзі, вона повинна була надійти в нотаріальний архів, який існував при окружному суді. Завідували нотаріальними архівами старші нотаріуси.

Значна увага приділялася регулюванню питань нотаріальної діяльності кріпосної частини, тобто засвідченню угод із земельною нерухомістю, що було пов'язано з особливою важливістю таких актів, які визначають відносини не тільки приватних осіб між собою, але і відносно держави.

Відповідно до вимог законодавства, всі нотаріальні акти склалися російською мовою, на російську монету, застосовувалися російські міри та ваги або прикладався переклад, будь-які числа і суми не менше ніж один раз вказувалися прописом. Прогалини, поправки, приписки і скорочення допускалися тільки із застереженням про них в кінці акту за підписом учасників. Підчищення не допускалися. За участі неписьменних осіб, акт підписувався іншою особою, про що засвідчувалося підписами свідків.

Нотаріальна діяльність передбачала ведення певного діловодства, в тому числі, нотаріус був зобов'язаний вести реєстр для позначення всіх скоєних ним актів, протестів і засвідчень. Реєстраційна функція нотаріату передбачала його наділення правом засвідчення різних документів і фактів: вірності копій, справжності підписів, часу пред'явлення у нотаріусів документів, знаходження особи в живих, заяви пояснень від однієї сторони іншій, текстів різного роду протестів. При засвідченні вірності копії з документів закон зобов'язував нотаріуса звірити копію з документом і особливо обумовити, хто надав йому такий документ і чи не було в останньому будь-яких підчисток, приписок, закреслень.

Засвідчення справжності підписів здійснювалося на самому оригіналі документа і вимагало, щоб вони були зроблені в присутності самого нотаріуса.

16 грудня 1891 р. в Касаційному департаменті обговорювалося питання, чи повинні нотаріуси, при здійсненні засвідчення справжності підписів, попередньо ознайомитися зі змістом акту, на якому ставиться підпис, і відмовляти в засвідченні підпису, якщо підписується акт, який не відповідає вимогам закону. Було прийнято рішення визнати, що в цих випадках нотаріуси зобов'язані попередньо ознайомитися зі змістом акту, позаяк вони не можуть засвідчувати протизаконні акти [6].

Засвідчення часу пред'явлення документа у нотаріуса також робилося на самому документі з позначенням осіб, які його пред'явили. Для засвідчення знаходження особи в живих нотаріус був зобов'язаний спершу перекопатися, що перед ним дійсно знаходиться ця особа. Також закон зобов'язував нотаріуса приймати на себе доручення зробити заяву від імені однієї особи іншій, наприклад від домовласника мешканцеві про відмову квартири, від кредитора боржнику за зобов'язанням про необхідній сплату боргу тощо. При здійсненні такої дії нотаріус видавав зацікавленій стороні посвідчення, в якому вказував місце, дату та зміст зробленої заяви.

Нотаріальні акти, якими встановлювалися права на нерухоме майно, затверджувалися старшими нотаріусами за місцем знаходження даного майна. Старшому нотаріусу доручалося затверджувати такі акти: купчі, дарчі записи, рядні та окремі записи, роздільні акти, за якими спільне майно переходить у власність одного зі співучасників або розділяється між ними по частинах, світові та інші угоди, де одна зі сторін поступається іншій правом власності, всі акти про нерухомих маєтках. Крім того, старший нотаріус засвідчував акти про обмеження права власності на нерухомість у разі застави, сервітуту.

Діяльність нотаріусів була оплатною, тобто за вчинення нотаріальних дій вони отримували від клієнтів винагороду. Розмір її міг встановлюватися на основі добровільної угоди або за таксою. Нотаріальна такса була затверджена 27 червня 1866 р., при цьому укладачі такси намагалися зробити її мінімальною, щоб не спонукати приватних осіб уникати вчинення актів у нотаріуса.

Такса поділяла винагороду за вчинення нотаріальних актів на дві самостійні частини: незмінну плату в залежності від ціни акту і пропорційну плату (1/10 відсотка від ціни акту). Вона викликала критику як з боку самих нотаріусів, так і з боку клієнтів, в першому випадку вагомим аргументом проти критики була можливість добровільного угоди. Крім такси за вчинення нотаріальних дій, яка йшла в дохід нотаріуса, клієнти нотаріальних контор сплачували й інші платежі: казенні мита з актів, збір із нотаріальних актів за місцем їх вчинення, плата за виписку і копії, що видаються з нотаріальних архівів, плата за видачу виписок та довідок. Всі нотаріальні витрати, якщо про порядок їх сплати не було особливої угоди, покладалася на обидві сторони угоди. Серед казенних зборів головну роль відігравав гербовий збір – пов'язаний із обов'язком використовувати для певних цілей тільки спеціальний папір або наклеювати спеціальну марку.

В кінці XIX ст. гербовий збір регулювався на основі Статуту про гербовий збір від 1874 р., відповідно до якого останній поділявся на два види: простий і пропорційний. Простий гербовий збір встановлювався в розмірі 80, 15 і 5 копійок та щодо таких документів як прохання, скарги, офіційні довідки, свідоцтва і посвідчення, духовні заповіти, розписки, квитанції, договори, акції, паспорти, а також копії з цих документів. Пропорційний стягувався залежно від суми, на яку вчинявся акт, і поділявся на дві категорії: для актів і документів з особистих і боргових зобов'язань і для актів і документів по іншим майновим операціям [7].

Нерідко зустрічалися випадки, коли нотаріуси неправильно стягували гербовий збір, що виявлялося при подальших перевірках. Так, у засіданні Московського окружного суду 4 квітня 1902 р. розглядалося питання про те, що нотаріус Шереметьєвський засвідчив копію довіреності з оплатою гербовим збором 60 коп., що казенна палата визнала неправильним, внаслідок чого суд постановив, що якщо оригінал оплачений гербовим збором в 1 руб., то і копія повинна оплачуватися тим же збором [8].

Ці випадки свідчать про недосконалість законодавства про гербові збори, що ускладнювало його застосування нотаріусами. Ще одним видом зборів, що стягуються при вчиненні нотаріальних актів, були кріпосні мита, які представляли собою сплату за внесення здійснюваних операцій в актової реєстри або книги урядовими установами, що можна розглядати як певний аналог сучасного реєстраційного збору. До числа мит, що стягувалися у досліджуваній період, слід віднести і справляння мита з одержуваної спадщини. Паралельно, щоб усунути можливість обійти сплату цього виду зборів, вводилася і мито на інші способи передачі майна: дарування, виділ, пожертвування.

В середині XVIII століття не стягувалися збори зі спадщини, одержуваної законними спадкоємцями, і стягувалися лише з тих, хто отримував спадщину, не входячи до числа спадкоємців за законом.

Недосконалості правового регулювання нотаріальної діяльності активно обговорювалися практикуючими нотаріусами, які вказували на значні недоліки відповідного законодавства. На сторінках журналу «Вісник права та нотаріату» зазначали: «Життя вимагає більшої самостійності для представників нотаріату, розширення їх функцій, скасування зайвих формальностей, які ускладнюють провадження такої діяльності, усунення тих неточностей і недомовок, які зустрічаються в чинному нотаріальному положенні і які заповнюються довільним тлумаченням законів [9, с. 615].

Незважаючи на певні прогалини і недоліки в правовому регулюванні нотаріальної діяльності, в цей період склалося багато основних рис, які і сьогодні характерні для системи нотаріату і є загальновизнаними з точки зору теорії і практики. Перш за все, нотаріальна діяльність з самого початку її виникнення стала здійснюватися виключно за правилами та у спосіб визначених на законодавчому рівні.

Положення про нотаріальну частину 1866 р. можна з повною підставою розглядати як закон, оскільки воно було затверджено імператором – вищим на той час державним органом. Закон зобов'язував нотаріусів при здійсненні нотаріальних дій неухильно дотримуватися встановленого і закріпленого порядку, здійснювати ці дії в передбачених процесуальних формах, засновувати свої рішення на відповідних нормах матеріального і процесуального права. Нотаріуси не мали права здійснювати дії, не передбачені законодавством. Важливе значення мало те, що нотаріальні дії, відповідно до законодавства, здійснювалися тільки спеціально уповноваженими на те суб'єктами – нотаріусами, старшими нотаріусами, деякими іншими уповноваженими на те особами: судьями, поліцейськими чинами, консульськими працівниками. При цьому кожен із вищезгаданих суб'єктів мав свою чітко визначену правовими нормами компетенцію в нотаріальній сфері. Вчинення нотаріальних дій іншими особами, крім уповноважених законом, заборонялося, скріплений ними акт не міг мати належної юридичної сили.

Нотаріальна діяльність носила процедурний характер. Нотаріальні дії проводилися відповідно до визначених, точно встановлених законодавством правилами, в чітко визначеному порядку. Як правило, всі нотаріальні дії вчинялися нотаріусом в своїй конторі, в межах свого нотаріального округу. Акт, здійснений нотаріусом за межами зони його діяльності, вважався недійсним, окрім того про-

цедура вчинення нотаріальної дії передбачала регламентацію стадій її здійснення: вимоги щодо форм документів, правила щодо відмови у вчиненні нотаріальної дії, порядок оплати роботи нотаріуса тощо.

За змістом закону, нотаріус під час вчинення нотаріальної дії повинен був бути неупередженою особою, яка не переслідує особистих цілей, власних інтересів або інтересів своїх близьких родичів, що не допускає обмеження прав будь-якої зі сторін через її юридичну неграмотність або необізнаність. Нотаріальна діяльність носила публічний характер, здійснювалася від імені держави, а сам нотаріус зараховувався до державних службовців. Нотаріально завірені, виписки з документів і копії набували сили оригіналу.

Важливим моментом стало правове закріплення особистої відповідальності нотаріуса при здійсненні ним нотаріальних дій. У разі порушення нотаріусом вимог законодавства він зобов'язаний був відповідати за несприятливі наслідки. Для відшкодування матеріальних збитків, завданих неправомірними діями нотаріуса, використовувалася нотаріальна застава. Крім того, нотаріус міг бути підданий дисциплінарному і кримінальному покаранню. Така відповідальність могла слугувати стимулом належного виконання нотаріусом своїх обов'язків, крім того, до нотаріусів пред'являлися ще й певні моральні вимоги. Такі риси і принципи нотаріальної діяльності отримали своє логічне продовження в сучасному законодавстві про нотаріат.

Висновки. Можна стверджувати, що нотаріальна діяльність здійснювалася в чітко-визначених правових рамках. Законодавство передбачало певний набір нотаріальних дій, які досить повно та чітко врегульовували потреби цивільного обороту. Процедури здійснення нотаріальних дій були також досить докладного регламентовані, при цьому основний обсяг роботи виконував нотаріус, але в окремих випадках його діяльність вимагала підтвердження з боку старшого нотаріуса.

Нотаріальна діяльність відіграла надзвичайно важливу роль у процесі здійснення цивільного судочинства. Перш за все, саме нотаріуси забезпечували судову систему безперечними судовими доказами по цивільних справах. Крім того, правильно виконуючи свої обов'язки, нотаріуси сприяли зменшенню числа цивільних справ, які вимагали судового розгляду. У разі вчинення нотаріусом посадових помилок його діяльність могла стати предметом цивільно-правового позову.

ЛІТЕРАТУРА

1. Черемных Г.Г. Нотариат как институт предупредительного (превентивного) правосудия. *Нотариус*. 1998. № 5/6 (13–14). С. 72–75.
2. Подгорецкий П. Наиболее желательные изменения в организации современного нотариата. *Журнал Министерства юстиции*. 1906. № 7. С. 165–219.
3. Бутовский А.Н. О проекте новой нотариальной таксы. *Вестник права*. 1904. № 6. С. 222–238.
4. Дело нотариуса Шопена. *Вестник права и нотариата*. 1911. № 49. С. 1539.
5. ДАЛО. Ф. 369. Оп. 1. Спр. 16.
6. Державний архів Київської області (ДАКО). Ф. 192 (Книги реєстрації купчих). Оп. 2. Спр. 52.
7. Устав о гербовом сборе, высочайше утвержденный 17 апреля 1874 г.: с прил. доп. узаконений и алф. перечня документов и актов, подлежащих гербовому сбору и от него изъятых. Изд. 5-е. Санкт-Петербург: Тип. М-ва пут. сообщ. (А. Бенке). 1877. VIII. 280 с.
8. ДАЛО. Ф. 369. Оп. 1. Спр. 21.
9. Бахман К.О. Службное и материальное положение нотариусов. *Вестник права и нотариата*. 1910. № 19. С. 608–635.